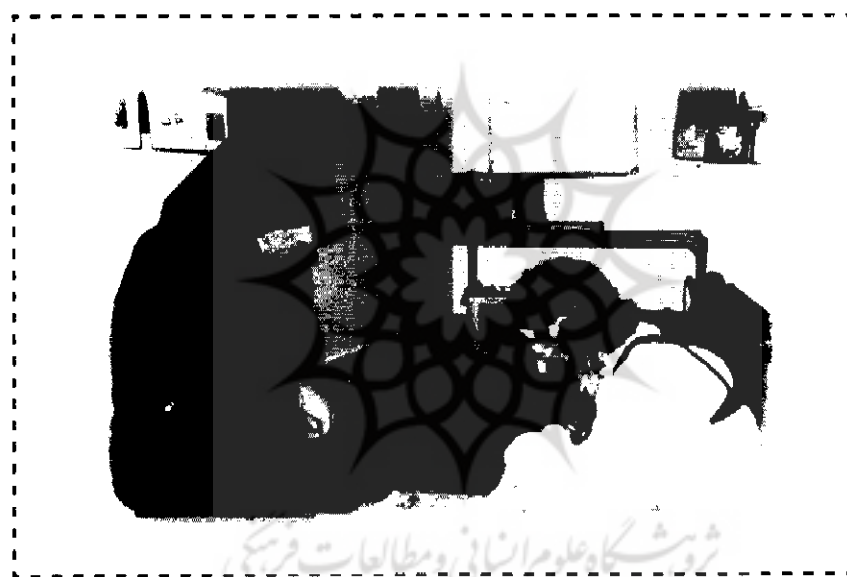

گزارش اقدام پژوهی 'پیرامون کاربرد قصه به مثابه تکنیک و ابزار در مشاوره و روان درمانی کودک

سید محسن اصغری نکاح
(مشاور و کارشناس آموزشی کودکان استثنایی - مشهد مقدس)

مقدمه:

روانشناس بالینی در جریان مشاوره و روان درمانی، درگیر فرآیند هدفمند و خلاق است که در طی تلاشی دو سویه برای حل مسأله و ایجاد تغییرهای مثبت و سازگارانه در مراجع می‌کوشد. موفقیت در طراحی این فرآیند و اجرای تمرینات برنامه مداخله‌ای از یک سو، منوط به شناخت ابعاد مسأله حادث شده و ویژگی‌های مراجع و از دیگر سو نیازمند بکارگیری تکنیک مناسب و ابزار کارگشا در برقراری رابطه و رسیدن به هدف‌های درمانی می‌باشد.

در همین راستا، مشاوره و روان درمانی کودک با توجه به ظرفیت‌ها و نیازهای ویژه او، روانشناس را در فضای خاصی قرار می‌دهد که برای درک چهارچوب ذهنی او و برقراری هم‌حسی و همدلی و انجام مداخله اصلاحی اثرگذار، نیازمند استفاده از شیوه‌ها و ابزارهای خاصی بهره‌گیرند و این موضوع ایجاب می‌کند تا در عرصه روانشناسی بالینی، بسته به طراحی خلفانه و بصیرت عمیق تحلیلی و آسیب‌شناسی، هر موقعیت و فعالیت به ظاهر معمولی، تبدیل به ابزاری کارآمد و شیوه‌ای نظام‌دار شود. تا در فرآیند مشاوره و روان‌درمانگری

به صورت مستقل و یا در کنار دیگر عناصر، مورد استفاده قرار گیرد. از این رو، بسیاری از وقایع و فعالیت های روزمره کودک نظیر بازی کردن و نقاشی کشیدن که در نظر عموم غیرمتخصصان - از حد سرگرمی و تفریح و لذت های کودکانه پا فراتر نمی نهند، از دیدگاه متخصص بالینی جلوه دیگری دارد.

قصه، قصه گوئی و قصه خوانی و طراحی و ساخت قصه نیز مشمول همین قاعده می باشد. هر چند هنوز کاربرد قصه به اندازه دو مقوله ترسیم نقاشی و بازی کردن در حیطه فعالیت های کلینیکی و پژوهش ها، مطرح نگردیده، اما زمینه ها و ویژگی های نهفته در قصه، با گذری بر پیشینه کاربرد آن گویای توانمندی و ثمربخشی کاربرد مستقل و با ترکیبی قصه در کار با کودک می باشد.

آنچه در پی می آید ضمن اشاره به پیشینه و جایگاه قصه درمانی در روان شناسی بالینی و طرح ضرورت ها و مزایای آن، گزارش اقدام پژوهی مؤلف در بکارگیری قصه درمانی، حین کار با کودکان با مشکلات عاطفی - رفتاری، پرخاشگری^۱ و بزهداری^۲ و... در محدوده سنین دبستانی (شامل کودکان عادی و کم توان ذهنی (MR) می باشد که با استفاده از رویکرد پژوهشی، اقدام پژوهی^۳ در فرایند و شیوه های اجراء شد. بررسی و تأمل نمود، و آنها را مورد حک و اصلاح قرار داده و از نتایج حاصله در ادامه روند حاضر سود جسته است.

پیشینه و جایگاه کاربرد قصه:

از آنجا که قصه، طبیعتی ادبی دارد و کاربردهای ثانویه آموزشی، تربیتی و درمانی پیدا کرده، لذا می توان سابقه موضوع را در فرهنگ های مختلف جستجو نمود، از جمله گذشته گهربار و غنی

ادبی و فرهنگی ایران زمین خود ما نیز گویای این کاربردهای متنوع می باشد، همچنانکه در اسناد تاریخی ذکر شده، در بیمارستان جندی شاپور اهواز، پرستاران

برای مداوای مشکلات خواب، تسکین ناراحتی های عصبی و مهار اضطراب بیماران برایشان قصه می گفته اند، همچنین در ترجمه

تقوم الصحه اثر ابن بطالان (۴۵۸ هـ ق) نیز به تأثیر افسانه گوئی در ایجاد آرامش و داشتن اوقاتی خوش و خوابی راحت اشاره شده است (یوسفی، غلامحسین ۱۳۶۶).

پیشینه کاوی نظریه ها، و بررسی پژوهش ها و تجربه های بالینی، کاربردهای ویژه قصه در امر درمان را تأیید می نماید. دورتی بکوار (۱۹۹۳) چهار جنبه قصه درمانی تحت عنوان: ارتباط قصه گوئی با زندگی، نقش تشریح قصه و به قصه در درمان به صورت کلی اشاره نموده و بحث خاصی را پیرامون کاربرد قصه در خانواده درمانی به طور خاص مطرح می نماید.

آنا کاتاناج (۱۹۹۷) که معتقد است هویت از طریق نقل تجربه شکل می گیرد، در مورد کودکانی که در زندگی حادثه یا مشکلاتی را تجربه می نمایند قصه گوئی به همراه بازی درمانی را توصیه می نماید تا به عنوان بستر مناسب به بیان و راهنمایی و اصلاح تجربه ها کمک نماید. وی نمونه هایی را ارایه می نماید که طی آن قصه هایی پیرامون تجربه ها مراحمان طرح و تدوین گردیده است. این قصه ها گزارش های مستقیم از وقایع زندگی آنها نیستند بلکه تصوراتی، چند لایه و استعاره ای^۴ از وقایع مرتبط با ناکامی ها، بیماری های طولانی مدت، مرگ های ناگهانی و ایستگان نزدیک آنها را دربر می گیرد.

میلتون اریکسون با طرح نظر خویش پیرامون قصه درمانی و

تبیین نقش قصه در تغییر زندگی و شخصیت به تجربه های بالینی خود اشاره می کند که با استفاده از قصه های کوتاه و قصه های ناتمام در طی جلسه های روان درمانی سایکو آنالیز، به تعبیر و تفسیر واکنش های درمان جو و تحلیل نظرها و پاسخ های او می پردازد (اریکسون،

ترجمه قراچه داغی
۱۳۷۵).

رنه مونترو و همکارانش در گزارش مطالعه موردی خود در

امر مشاوره و درمان

کودک مبتلا به هایپرلیکسیا، ادعان می دارند یکی از بهترین تکنیک هایی که ما برای انا، دختر مبتلا به مشکلات گفتاری استفاده کردیم قصه هایی

از این رو، بسیاری از وقایع و فعالیت های روزمره کودک نظیر بازی کردن و نقاشی کشیدن که در نظر عموم - غیرمتخصصان - از حد سرگرمی و تفریح و لذت های کودکانه پا فراتر نمی نهند، از دیدگاه متخصص بالینی جلوه دیگری دارد

۱- تسریع برقراری رابطه و جذب ۲- کمک به درک بهتر چهارچوب ذهنی کودک ۳- افزایش مشارکت و فعالیت مراجع ۴- کاهش مقاومت و منفی کاری ۵- برانگیختن دقت و افزایش فراخوانی توجه ۶- فراهم آوردن چهارچوبی برای مصاحبه ۷- ارایه الگویی برای همانندسازی و کسب تجربه ۸- ایجاد موقعیتی برای آموزش والدین ۹- فراهم آوردن امکاناتی برای ارایه تکلیف به کودک و خانواده

بود که متناسب با مشکلاتی که در طی روز در مدرسه برایش به وجود آمده و یا حتی مشکلات بالقوه طی منتهی مرتبط برای او تنظیم می شد. به نحوی که با احساسات هانا جور شده و او را به اصلاح اعمال خود و انجام کارهای صحیح ترغیب می کرد سپس مونتر و همکاریانش این قصه ها را به سوی داستان هایی توسعه دادند که رفتار وی را در موقعیت های خاصی شکل دهی نماید این داستان گویی کار کرد و نتیجه خوبی در برداشته و به علاوه فرصتی مهیا نمود که هانا با خواندن قصه ها در مقابل ما گامی برای بهبود خود پنداره اش^۷ بردارد (مونتر و همکاریانش، ۲۰۰۲).

روزنتال هاورد جی در کتاب خویش با عنوان تکنیک های برجسته مشاوره و درمان، از قصه درمانی به عنوان یکی از پنجاه و یک استراتژی خلاق در امر مشاوره و درمان کودک و خانواده بحث نموده و تأکید می نماید در این استراتژی های خلاق = از جمله قصه درمانی - بیشترین خلاقیت در راهکارهای درمانی بکار رفته است و نمونه ای از قصه درمانی های انجام شده توسط لاری گلدن را گزارش می کند (روزنتال ۱۹۹۸)

در همین راستا مناسب است به دوره های تخصصی و برنامه های آموزشی و ترویج قصه درمانی ارایه شده توسط آکادمی هرتس (۲۰۰۲) اشاره نمود.

در مجموع همان گونه که مشاهده می شود پیشینه کاوی نظر به ها پژوهش ها، جایگاه و اهمیت استفاده از قصه به مثابه تکنیک و ابزار مشاوره و روان درمانی کودک را مشخص می نماید و در این نکته اشتراک نظر دارند که قصه می تواند دریچه ای برای نفوذ به دنیای کودکانه مراجع و همراه شدن با او در سفری برای کسب سازگاری، تعادل جویی و بهبود وضعیت سلامت عاطفی روانی کودک باشد.

فایده ها و مزایای کاربرد قصه:

فایده ها و مزایای قصه درمانی همان نقاط عطفی هستند که ما را به استفاده از آن ترغیب می کنند. با توجه به اینکه این فایده ها و مزایا همپوشی بسیاری با بخشی از آنچه مؤلف در اقدام پژوهی خویش بدان ها دست یافته و آنها را در عمل درک و لمس نموده. دارد لذا در این قسمت به اشاره ای مختصر اکتفا نموده و در ادامه بحث به صورت مبسوط تری بدان ها خواهیم پرداخت. لذا بطور کلی فایده ها و مزایای حاصله عبارتند از:

روش اجرا و یافته های اقدام پژوهی:

سر آغاز توجه به قصه در امر مشاوره توسط مؤلف، تقریباً جنبه اتفاقی داشت، بدین صورت که در مرکز آموزشی ویژه دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش پذیر آموزش و پرورش استثنایی مشهد، قسمتی از فعالیت مشاور، به تشویق گروهی یا کلاسی از طریق اجرای قصه خوانی اختصاص یافته بود. به عبارتی به معلمان دانش آموزان

کودکان استثنایی، علاقه مندی خاصی نسبت به شنیدن قصه دارند و از آن بخوبی استقبال می نمایند، توجه و دقت آنها حین ارایه قصه متفاوت (بیشتر) از آنچه در کلاس درس گزارش شده می باشد

مشاور. سؤالی مطرح نشد با وجود این مشاهده های حین اجرا و گزارش معلم پس از اجرا حکایت می کرد که:

الف) کودکان MR پذیرش و استقبال مناسبی نسبت به قصه گویی نشان داده اند.

ب) قصه گویی زمینه ساز برقراری ارتباط مناسب و پذیرش بهتر و سریعتر مشاور و پیام ارایه شده در داستان می باشد.

ج) پرسش های مطرح شده پس از داستان مشخص می کند قصه توانسته انگیزه اولیه برای انجام تکالیف و اطلاعاتی پیرامون پیامد ها و نتایج کم کاری تحصیلی را به دانش آموزان کم توان ذهنی (MR) منتقل نماید.

د) نظر به اینکه شیوه ارایه قصه نسبتاً یک طرفه بود، این سؤال مطرح شد که چگونه می توان دانش آموزان را فعالتر نمود و روند ارایه قصه را دوسویه کرد؟

و این انگیزه اقدام اصلاح بعدی را بدین صورت فراهم آورد تا برای تغییر رفتار پرخاشگری که از مشکلات شایع در گروه کودکان کم توان ذهنی می باشد، از قصه گویی برای زمینه سازی تغییر رفتار پرخاشگرانه در فرآیند مشاوره بهره بگیریم. از این رو فضاها با موضوع اصلی گروهی از دانش آموزان که در مدرسه حین بازی دچار اختلاف و درگیری شده اند و پس از مجروح شدن یکی از آنها و مراجعه به درمانگاه و قضایای بعدی ادامه می یابد انتخاب شد. روش ارایه قصه با توجه به تجربه های اقدام قبلی، با طرح سؤال های فی البداهه در حین اجرا و مبادله سؤال و جواب بین مشاور و اعضای گروه صورت پذیرفت، مشاهده های حین و پس از اجرا و گزارش معلم و کادر آموزشی یافته های زیر را حاصل نمود:

الف) برخی از واژه ها بخوبی توسط دانش آموزان کم توان ذهنی (MR) درک نشده و لازم است توضیح داده شوند. این موضوع

(پایه های سوم، چهارم و پنجم) گفته شده بود که هر گاه کلاس یا گروه آنها به اهداف مورد نظر (معلم یا مشاور) در تغییر رفتار و یا بهبود وضعیت آموزشی نایل شوند، مشاور به عنوان تشویق در کلاس آنها یک جلسه قصه گویی برگزار خواهد نمود.

حین چندین مورد ارایه قصه به عنوان مشوق گروهی و در مقام پاداش بهبود عملکرد، عوامل زیر همراه ارایه قصه گویی مشاهده شد:

الف) کودکان استثنایی، علاقه مندی خاصی نسبت به شنیدن قصه دارند و از آن بخوبی استقبال می نمایند. ب) توجه و دقت آنها حین ارایه قصه متفاوت (بیشتر) از آنچه در کلاس درس گزارش شده می باشد. ج) کودکان مشاور را با تکرار قسمت هایی از قصه به خوبی همراهی می کردند و نسبت به ارایه قصه در جلسه های بعدی تمایل و علاقه وافری نشان می دادند.

در این هنگام سؤال ها و کنجکاوی های تازه ای ذهن ما را به خود مشغول نمود که به نوعی نقطه آغازین اقدام پژوهی را شکل می داد این سؤال ها در دو قالب کلی عبارت بودند از:

۱) به چه صورت می توان از قصه به عنوان ابزاری در مشاوره استفاده نمود.

۲) آیا حین ارایه قصه می توان با طرح سؤال های هدفمند به فراخور ذهنی و مشکلات رفتاری کودک، بحث هدایت شده ای را شکل داد؟

این دلمشغولی های ذهنی، محقق را بر آن داشت تا به طرح شیوه های کلی ارایه قصه دست زده و به موازات اجراهای مکرر و طرح سؤال های جزئی دیگر به تصحیح و تکمیل روند مذکور و اجزاء و عناصر همراه آن اقدام نماید.

نخستین مورد اجرای قصه گویی برای تأمین این اهداف، استفاده از قصه برای دانش آموزان کم توان ذهنی (MR) (پایه پنجم ابتدایی) بود تا آنها را به انجام تکالیف و جدیت در فراگیری مواد آموزشی، ترغیب نماید. در این اقدام قصه ای با موضوع اصلی دانش آموزی که نتایج امتحانات خود را دریافت می کند و عکس العمل های همکلاسی ها، خانواده و مربیان را به همراه می آورد، برگزیده شد. روش ارایه در این مرحله نظریه MR بودن دانش آموزان به صورت یکطرفه بود بدین صورت که مشاور داستان را به طور مستقیم از روی کتاب می خواند و به جز موارد اندکی، از طرف دانش آموزان یا

از سؤال های یا پاسخ های مبهم دانش آموزان و مکث ها در حین همراهی قصه گویی مشخص می شد.

ب) طرح سؤال های فی البداهه توانست بچه ها را فعالتر کند اما فی البداهه بودن آنها کمی پراکندگی و طولانی شدن زمان را به همراه داشت.

ج) همچنین از بحث دانش آموزان حین ارایه قصه و مثال ها و خاطراتی که ابراز شده آشکار می گشت که قصه و موضوع های بیان شده در آن، نزدیکی بسیاری با چهارچوب ذهنی کودک دارد و از مثال ها یا موقعیت های مطرح شده در مشاوره، بدون استفاده از قصه، ملموس تر و قابل فهم ترند.

در ادامه چاره جویی برای جلوگیری از پراکندگی بحث حین اجرا و طولانی شدن زمان قصه که به نوعی منجر به از دست دادن موقعیت های قابل بحث و بهره گیری بود اقدام اصلاحی بعدی منظور گردید.

دختر بچه ۱۱ ساله ای از دانش آموزان عادی پایه دوم ابتدایی به خاطر مشکلات رفتاری، ایجاد اختلال مکرر در کلاس و برداشتن اشیاء

کودکان می توانند بسته به موقعیت ذهنی خود در تعدیل قسمت هایی از قصه مشارکت داشته باشند که این امر توسط مشاور برای روشن تر شدن ابعاد مشکل و استخراج راه حل های احتمالی هدایت می شود...

شده تا از میان چند کتاب شامل موضوع های متنوع که در معرض دید آنها بود و طرح روی جلد و عناوین کتاب ها نیز تا حدودی خبر از موضوع اصلی آنها می داد کتابی را انتخاب کنند.

جالب توجه آنکه پیش از همه دانش آموز مورد نظر، به کتاب هایی اشاره می کرد که موضوع دزدی در آنها مطرح نشده بود و پس از چند اظهار نظر هنگامی که مشاور کتابی با موضوع دزدی و با عنوان دزد کفش ها را پیشنهاد نمود و برای انتخاب آن مقدمه چینی نمود دانش آموز مزبور به سختی مخالفت کرده و در مقابل پذیرش این کتاب به عنوان موضوع انتخابی مقاومت می نمود.

در هر صورت ارایه قصه همراه طرح سؤال هایی که از قبل سازمان یافته بودند و در موقعیت های مناسبی کودکان را درگیر بحث و اظهار نظر می نمود، انجام پذیرفت، در حین اجرا، برخی از دانش آموزان نیز قسمتی از اجرای گفت و گوها را به همراه حرکات نمایشی اجرا نمودند. به بیان دیگر قصه خود به خود زمینه ای برای ایفاگری نقش را نیز فراهم آورده بود که با هدایت مشاور و افزودن یا کاستن مطالبی توسط کودکان، نمایش های کوتاه، نیز شکل گرفت و در مقابل سؤال های مشاور یا حوادث داستان و پاسخ های دوستان خود، کودکان نتیجه گیری های خلاق و جالب توجهی ارایه می نمودند که گاه جای شگفتی و تحسین داشت. در نهایت، این اقدام با توجه به مشاهده های مؤلف در حین اجرا و نظر خواهی از معلم پس از اجرا، یافته های زیر را حاصل نمود:

الف) کودکان می توانند بسته به موقعیت ذهنی خود در تعدیل قسمت هایی از قصه مشارکت داشته باشند که این امر توسط مشاور برای روشن تر شدن ابعاد مشکل و استخراج راه حل های احتمالی هدایت می شود.

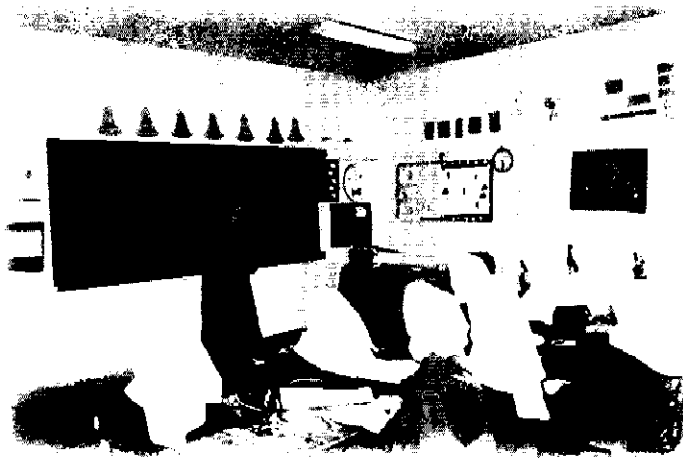
ب) قصه گویی بستر مناسبی برای بازیگری نقش فراهم می آورد. ج) انتخاب کتاب توسط کودکان می تواند تعاملی عاطفی هیجانی با موضوع های داشته باشد. در صورت امکان مرحله انتخاب به کودکان واگذار و به وسیله مشاور هدایت و تحلیل شود.

د) در مورد وقایع و موضوع های مختلف داستان ضمن طرح سؤال های جهت دار، مشاور می تواند نتیجه گیری را به کودکان واگذار نموده و با بحث و اظهار نظر و در نهایت با بیان کودکان اتخاذ نماید.

در همین حین موقعیتی فراهم شد تا محقق با ارایه یک نمونه

و لوازم همکلاسی های خود برای مشاوره ارجاع شده بود که پس از چند جلسه کار انفرادی و با توجه به گزارش معلم و کادر مدرسه که موضوع برداشتن لوازم دیگران - یا به عبارتی سرقت آنها - در کلاس به مشکلی پیچیده تبدیل شده و به موازات جو ایجاد شده در کلاس چند تن از دانش آموزان دیگر که هنوز هویت آنها کاملاً مشخص نشده بود، نیز اقدام به برداشتن لوازم همکلاسی های خود نموده بودند. لذا با توجه به این مسأله قصه گویی در کلاس پیشنهاد شد.

در این اقدام قبل از شروع قصه گویی، از دانش آموزان خواسته

مشاوره گروهی با استفاده از قصه برای گروه کودکان MR و با هدف زمینه سازی تغییر رفتار پرخاشگری در حضور مشاوران آموزش و پرورش استثنایی مشهد طی یک کارگاه آموزشی^۸، روند استفاده از قصه در مشاوره و روان درمانی کودکان MR را مطرح نموده و مورد بحث و بررسی ایشان قرار دهد. که یافته‌های زیر را پدید آورد:

الف) سؤال‌های طرح شده برای کودکان کم توان ذهنی می‌بایست با دقت لحاظ شود.

ب) شرکت کودکان MR در بحث و پاسخ به سؤال‌های نیازمند مداخله‌های مستقیم مشاور و تکرار و ساده‌سازی بیشتر می‌باشد که اگر از نظر دور بماند باعث منفعل شدن گروه می‌شود.

ج) در مورد کودکان MR چنانچه نتیجه‌گیری به آنها واگذار شود، به انحراف و پراکندگی منجر می‌شود. از این رو مشاور می‌بایست با بیان عینی و مستقیم در حین قصه و به ویژه در پایان آن، نتیجه‌گیری و آرایه راه حل‌ها را بر عهده بگیرد.

همچنین به موازات اجراهای گروهی قصه درمانی، در مشاوره‌های انفرادی نیز از قصه استفاده شد که از مشاهده‌ها و یافته‌های حاصل، چرخه اقدام پژوهی مذکور بهره برده است. به علاوه آرایه انفرادی قصه تجربه‌های زیر را نیز نشان داد.

الف) در مشاوره انفرادی می‌توان همراه ترسیم نقاشی یا موقعیت بازی، از قصه ساخته شده توسط کودک که با سؤال‌های مشاور پردازش و هدایت می‌شود، استفاده نمود. (تفصیل این موضوع در بحث شیوه کاربرد قصه خواهد آمد).

ب) می‌توان کتاب قصه‌ای را پس از جلسه‌های مشاوره انفرادی به کودک داد تا به عنوان تکلیف جلسه آینده، مطالعه کند و آن را برای مشاوره تعریف نماید و مشاور از این فرصت نیز با ترتیب دادن بحث هدایت شده‌ای در راستای اهداف مشاوره و درمان سود ببرد.

ج) به منظور ارتباط بهتر والدین با کودک و افزایش مهارت‌های کار با کودک در والدین و یا برای تکرار و تمرین موضوع مطرح شده در جلسه، می‌توان به عنوان آرایه تکلیف از والدین درخواست نمود تا قصه‌ای را برای کودک خوانده یا تعریف نماید.

د) مشاهده‌های حین اجرای قصه در کار انفرادی، نشان می‌دهد قصه درمانی انفرادی فضای عاطفی و رابطه عمیق تر و میدان فعل و انفعالات بین فردی قوی تری را نسبت به کار گروهی فراهم می‌آورد.

به ویژه برای کودکانی که به علت مشکلات ارتباطی، منفی کاری و لجباجت و یا عدم تمرکز حواس کافی بر روی یک موضوع حتی حاضر به تحمل آوردن در اتاق مشاوره نیستند، سودمند و کارا بوده و انگیزه‌های برای شرکت در جلسه‌ها و بروز همکاری فعالانه تر بوده است.

شیوه کار برد قصه:

مشاوره و روان‌درمانی کودکان با آنچه برای بزرگسالان جاری می‌گردد، تفاوت‌های عمده‌ای دارد برای استفاده از هر تکنیک یا ابزاری در کار با کودک ابتدا مقدماتی نظیر:

- ۱) مصاحبه با ارجاع دهندگان کودک که اغلب والدین هستند
- ۲) دریافت گزارش رفتاری عاطفی از معلمان و مربیان
- ۳) مشاهده کودکان و یا تکلیف ثبت مشاهده فعالیت‌های کودک توسط والدین و معلم
- ۴) برقراری ارتباط با کودک و مصاحبه اولیه با کودک
- ۵) اجرای آزمون‌های متناسب

اینها مراحل مقدماتی رایج می‌باشد که این مقدمات منجر به تشخیص اولیه مشکل یا مسأله می‌شوند و پس از آن نوبت به تشکیل جلسه‌های مشاوره انفرادی و تصمیم‌گیری در مورد انتخاب تکنیک و ابزارهای متناسب با وضعیت مراجع و مشکلات او می‌رسد و انتخاب موضوع و نوع قصه و شیوه آرایه و کاربرد آن مطرح می‌شود. انتخاب موضوع و شیوه آرایه و بکار بستن آن در جلسه‌ای مشاوره و روان‌درمانی کاملاً بستگی به تجربه‌های بالینی و آشنایی روان‌شناس با ادبیات کودک دارد. نظر به یافته‌های محقق در اقدام پژوهی حاضر و تجربه‌های حاصل در اجرای مکرر قصه درمانی

جدول چرخه اقدام پژوهی

یافته نهایی	یافته ها و زمینه‌های تغییر و اصلاح	روش بررسی اقدام و جمع آوری اطلاعات	خلاصه اقدام و اقدام اصلاحی
قصه می‌تواند ایجاد روابط را تسهیل و تعمیق نماید. قصه توانست بخوبی نقش انگیزشی و انتقال اطلاعات را انجام دهد.	استقبال و پذیرش مناسب نسبت به قصه گویی، همراهی و توجه مناسب کودکان MR، فرآیند نسبتاً منفعلانه به نظر می‌رسد. آیا می‌تواند دانش آموزان را فعالتر کرد.	گزارش معلم از مشاهده‌های حین اجرا	استفاده از قصه برای ترغیب دانش آموزان کم توان ذهنی به انجام تکالیف و جدیت در فراگیری - به صورت ارایه یکطرفه قصه
شناسایی واژه‌های دشوار احتمالی. مشخص نمودن موقعیت‌های مناسب طرح سؤال	برخی واژه‌ها برای بچه‌ها بخوبی قابل درک نیست و همراهی آنها را محدود می‌کند. طرح سؤال می‌تواند بچه‌ها را فعالتر کند. قصه گویی مشاور را به چهار چوب ذهنی کودک نزدیک می‌کند.	مشاهده‌های حین اجرا، مشاهده‌های پس از اجرا، گزارش معلم و کادر آموزشی	استفاده از قصه گویی برای زمینه سازی تغییر رفتار پرخاشگری به شیوه طرح سؤال‌های فی البداهه حین اجرا
در صورت امکان می‌توان مرحله انتخاب کتاب توسط کودک را نیز در نظر گرفت. می‌توان زمینه‌هایی برای بازیگری نقش را کشف و از آنها استفاده نمود.	انتخاب کتاب توسط کودکان عملکرد عاطفی دارد. مشارکت مناسب در تعدیل قسمت‌هایی از قصه توسط کودکان انجام پذیر است. زمینه‌ها برای ارایه نقش نیز وجود دارد.	استفاده از نظرات معلم و کادر مدرسه، مشاهده‌های مؤلف	استفاده از قصه در پایه دوم دانش آموزان دختر - عادی به همراه طرح پرسش‌های سازمان یافته و با انتخاب کتاب توسط کودکان
سؤال‌های گروه کم توان ذهنی به صورت بسته تر و مرحله به مرحله باشد. مستلزم مداخله مستقیم و بیان عینی برخی مطالب توسط مشاور است.	سؤال‌های طرح شده برای کودکان کم توان ذهنی برنامه ریزی بیشتری را می‌طلبد و نتیجه گیری و پاسخ به سؤال‌های در کودکان MR و عادی قابل بررسی است. برای کودکان MR هم زمینه‌های ایفای نقش وجود دارد.	استفاده از نظرات مشاوران و بحث و تبادل نظر مشاهده‌های حین اجرا	استفاده از قصه گویی حین مشاوره برای زمینه سازی تغییر رفتار پرخاشگری در حضور مشاوران آموزش و پرورش استثنایی مشهد

درمانی^{۱۱} و یا ایفای نقش^{۱۲} به صورت تلفیقی استفاده نماید. و یا از قصه به عنوان تکلیف^{۱۳} برای مراجع و خانواده‌اش استفاده نموده تا ضمن تمرین و تعمیق فعالیت‌های انجام شده در جلسه‌های روابط بین فردی و مهارت‌های والدین در ارتباط با کودک و شناخت او را توسعه دهد.

البته لازم نیست همیشه مشاور، طراح و ارایه کننده قصه باشد بلکه ارایه قصه می‌تواند از سوی مراجع باشد که در این شکل قصه می‌تواند به صورت پیش ساخته با انتخاب کتابی از طرف مراجع و ارایه آن همراه شود یا قصه ساخته شده توسط مراجع از تجربه‌های خود یا وقایع روزمره زندگی او باشد. که در بهترین شکل ارایه قصه توسط مراجع، می‌تواند همراه آزمون‌ها یا تکالیف ترسیمی باشد. همانند پیشنهادگری گراث و مارنات که ابراز می‌دارند پس از اجرای

گزینش می‌شود مشاهده شده است که معمولاً قصه کمتر به صورت مستقل استفاده شده بلکه بکار بردن قصه همراه با دیگر راهبردهای کار با کودک، مثر ثمرتر می‌باشد.

همچنین قصه درمانی را می‌توان به صورت فردی یا گروهی اجرا نمود، در مشاوره گروهی ابتدا زمینه کلی مطرح شده سپس داستان ارایه می‌شود. مشاور با مد نظر داشتن هدف می‌تواند با استفاده از مهارت‌های کلامی خویش نظیر نحوه ادای کلمه‌ها، مکث‌ها، طرح سؤال‌های باز و بحث هدایت شده و با استفاده از مهارت‌های غیر کلامی قسمت‌هایی از قصه را برجسته نموده و با فعال سازی گروه و ارایه باز خوردها، کودکان را به مشارکت، شناخت مسأله، فرضیه سازی و مسأله گشایی فرا خواند. همچنین درمانگر می‌تواند با واگذاری نقش‌ها و وظایفی به مراجع یا اعضای گروه از راهبردهای نمایش

ستاد آزمون‌های ترسیمی نظیر ترسیم آدمک (DAP) یا خانواده جنسی یک مرحله واریسی آزمون گنجانده شده و از مراجع درخواست شود تا در مورد آنچه نقاشی کرده داستانی بسازد (گری گراث و مازنات، ترجمه پاشا شریفی، ۱۳۷۴)

بر اساس تجربه‌ها و مشاهده‌های اقدام پژوهی محقق، در صورت واگذاری این کار به مراجع قصه پردازی مختصر و کوتاه خواهد بود. از این رو پیشنهاد می‌شود که پس از اجرای فرم استاندارد آزمون‌های ترسیمی با ارایه درخواست تعریف داستان در مورد نقاشی کشیده شده، مشاور می‌تواند نقش فعالی داشته و با سؤال‌های باز و ارایه محرکات کلی و گاه مبهم و درخواست توضیح و تمثیل از کودک، مشاور به‌عنوان هدایت‌کننده و پردازش‌کننده عمل نماید و پس از ثبت نوشتاری یا ضبط صوتی قصه تعریف شده در جلسات بعدی با تعبیر و تفسیر موارد عنوان شده هدف‌های اصلاحی و درمانی را پیگیری نماید.

به هر حال از آنجا که مشاوره فرآیندی خلاق، هدفمند و تلاشی دو سویه در حل مسئله است از این رو در طراحی و ارایه آن با توجه شرایط و ویژگی‌های مراجع و مسئله می‌توان راهکارهای متنوعی تدارک دید که از آن جمله کار بردهای خلاق قصه می‌باشد.

اما بی‌تردید آنچه نتایج درمانی و التیام بخشی و کارگشایی را به همراه می‌آورد مداخله‌های تخصصی و بکار بستن فنون بالینی در حین استفاده از قصه می‌باشد و نیز کاربرد قصه علاوه بر مهارت‌های بالینی، آشنایی و پیوند مشاور با ادبیات کودک و تا حدودی تسلط در آن را می‌طلبد.

کارکردهای قصه:

با توجه به یافته‌ها و مشاهده‌های اقدام پژوهی حاضر کارکردهای قصه به شرح زیر می‌باشد:

۱) برقراری رابطه: در انواع رویکردهای مشاوره و روان‌درمانی، برقراری رابطه حائز اهمیت ترین جزء بوده و تقریباً همه نظریه پردازان بر این باورند که سرآغاز مداخله اصلاحی - درمانی نیز می‌باشد. به عبارتی می‌توان برقراری رابطه را قلب مشاوره و روان‌درمانی دانست چرا که شناسایی مشکل، تشخیص و طرح ریزی حل مشکل و بهبودی همگی در بستر برقراری رابطه مناسب

حاصل می‌شود.

در حیطه کار با کودک می‌بایست روان‌شناس ابزار و شیوه متناسب برای ارتباط سازی را بکار گیرد تا همان گونه که کاپلان سادوک و گرب اظهار می‌نمایند: اولین وظیفه مصاحبه گر جذب کودک و ایجاد ارتباط و تفاهم است به گونه‌ای که کودک احساس راحتی نماید. این مسأله را که از کودک حمایت می‌کند به شیوه‌ای که برای کودک قابل درک باشد شرح دهد. (کاپلان سادوک و گرب، ترجمه فاضل و کریمی، ۱۳۷۵)

مشاهده‌های محقق و نتیجه اقدام‌های انجام شده نشان می‌دهد بکارگیری قصه باعث تسهیل، تعمیق و تقویت رابطه می‌شود.

بدیهی است که قصه با توجه به همخوانی و نزدیکی که با نیازها، ارزش‌ها، احساسات، تجربه‌ها و انتظارات کودکان دارد به همین خاطر است که روان‌شناس را در ایجاد رابطه همدلانه^{۱۳} یاری کرد و او را در موقعیت پذیرنده کودک قرار می‌دهد و این گونه رابطه‌ای نقش عمده‌ای در تداوم جلسه و دستیابی به اهداف آن دارد. (شکل ۱)

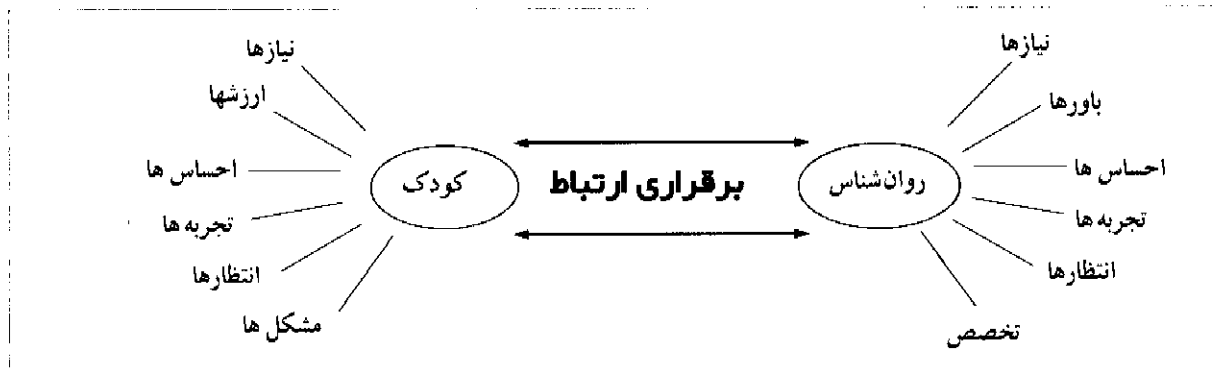
همچنان که گیبسون و میشل اظهار می‌دارند: بخش قابل ملاحظه‌ای از آنچه در جلسه مشاوره صورت می‌گیرد، بسته به کیفیت (رابطه) است، که نه فقط در خدمت ایجاد و فرصت حصول به اهداف برای مراجع، بلکه در عین حال الگوی بالقوه یک رابطه بین فردی خوب است. رابطه‌ای که مراجع می‌تواند از آن برای بهبود کیفیت روابط خود در خارج از محیط درمان استفاده کند (ترجمه ثنایی ۱۳۷۵).

۲) کمک به درک بهتر چهارچوب ذهنی کودک: مشاوره بزرگسالان و مشاوره کودکان تفاوت‌های بسیاری با هم دارند که شاید عمده‌ترین آنها متفاوت بودن نحوه نگرش، درک مسأله و شیوه تفکر، کودک و بزرگسال نهفته باشد.

به عنوان مثال بزرگسالی که تفکر غالب او به صورت عملکردار قیاسی (صوری) است به طور حتم در درک متفاوتی از رویدادها و حوادث دارد تا کودکی که در مورد مذکور سنین دبستانی در مرحله تفکر پیش عملیاتی یا عملکردهای عینی (ملموس) تفکر است، از این رو ایجاد درک هم‌فهمانه و ایجاد هم‌حسی و هم‌فهمی و زمینه‌سازی برای نفوذ و تغییر حالت‌های ذهنی و عاطفی کودک، مستلزم بکارگیری ابزاری مناسب است.

قصه می‌تواند بهترین زمینه و چهارچوب را برای درک

ذکر شد) و کودکان با نیازهای ویژه (نظیر (MR)، محدودیت قدرت درک، استدلال، بیان و کمبود مهارت‌های بخاطر سپاری روان‌شناس بالینی را بر آن می‌دارد تا از روش‌ها و ابزار خاص بهره‌بردار. که قصه‌گویی می‌تواند از اولویت‌های آن باشد.

در فرآیند ارایه قصه مشاهده می‌شود مسائلی مذکور بخوبی قابل هدایت، تعدیل و ارتقاء هستند شواهد نیز مؤید آن است که در زمان نسبتاً طولانی (حدود ۴۵ دقیقه) می‌توان با استفاده از قصه درمانی، گروه یا فرد مراجع را به صورت فعال و پذیرا، درگیر نمود.

۵) فراهم آوردن چهارچوبی برای مصاحبه: کودک به علت ضعف در مهارت‌های کلامی، مصاحبه رسمی و ساختار یافته را تاب نمی‌آورد، قصه و سوالات مطرح شده ضمن آن می‌تواند چهارچوب مناسبی برای این امر باشد.

۶) ارائه الگو حل مسأله: قصه دارای فراز و نشیب‌ها و شخصیت‌های است که با برخورد نوعی خود می‌تواند نمونه‌های از مشکلات کودک را مطرح ساخته و با مداخله‌های مشاور می‌تواند تجارب تازه و بی‌بدیلی را برای کودک به همراه آورد همانگونه که در آزمون‌های ترسیمی احتمال زیاد می‌رود که کودک به صورت ناخودآگاه ترسیمی از خود یا خانواده‌اش را بدون اشاره خاص مشاور ترسیم کند در قصه‌گویی نیز معمولاً کودک خود را به جای شخصیت‌های قصه گذاشته و با آنها همراه می‌شود و برای حل مشکلات آنها به فرضیه‌سازی و ارایه راه‌حل‌های ابتدایی می‌پردازد که مشاور می‌تواند با هدایت این فرآیند نمونه‌هایی از مهارت‌های حل مسأله را در حد و اندازه مراجع به او منتقل نماید.

پیشنهادها:

با عنایت به اینکه محقق در پی ارتقاء مهارت‌های حرفه‌ای مشاوره خود و بهبود عملکرد در حیطه وظایف محوله و مراجعات انجام یافته، بوده است و از طرفی هدف اصلی در این امر یافتن نتایج قابل تعمیم

چهارچوب ذهنی کودک و همراهی با فضای نگرش و برداشت‌ها و تعبیر و تفسیرهای قابل درک و هضم کودکان باشد.

از آنجا که نویسندگان کتاب کودک یا قصه کودکان، ابزار می‌دارند. برای خلق اثر بیشتر به تجارب کودکان خویش مراجعه نموده و از تلخ و شیرین آنها سود جست‌ه‌اند یا با غور و تفحص در روابط و فعالیت‌های کنونی کودکان اطراف خود سر نخ‌های ساخت قصه و درک فهم زبان آنها، کمک می‌گیرند.

بنابراین از آنجا که نویسنده بکبار در فضای ادراکی و احساس کودکان نشسته و از دیده آنها به دنیا و حوادث آن نگریسته این امر را برای روان‌شناس تسهیل نموده است، گویا قصه پاسخ بسیار مناسبی به این ندای کودکان است که:

در دیده من اندرا، وز چشم من بنگر مرا

زیرا برون از دیده‌ها منزلگهی بگزیده‌ام

(غزلیات مولوی)

۳) کاهش واکنش‌های انفعالی کودک و افزایش مشارکت: یکی از مشکلات موجود در کار با کودکان مراجعانی هستند که انگیزه کافی برای همکاری نداشته و گاه دست به منفی‌کاری و لجبازی می‌زنند استفاده از قصه می‌تواند راهبرد مناسبی در این خصوص باشد. همانگونه که در روند طی شده مشاهده می‌شود قصه با عنایت به طبیعت غیر مستقیم و علاقه کودکان به آن، از مواردی است که کودک با شور و شغف به سراغ آن می‌آید و حین آن مشاور با مهارت‌های تخصص هر لحظه کودک را فعالتر نموده و از واکنش‌های انفعالی او بکاهد.

۴) افزایش فراخوانی توجه و بهبود درک مسأله: مشکل کمبود فراخوانی توجه به کمبود تمرکز در تکالیف خواسته شده حین مشاوره و مشکلات درک باید فهمی مسائلی عنوان شده از دیگر مسائلی رایج در کار با کودک است بویژه در مراجعان خاص (نظیر آنچه در فوق

نمود. لذا از روش تحقیق اقدام پژوهی انفرادی ۱۵ استفاده شده و لذا یافته‌های حاصل مانند تحقیقات پیمایشی قابل تعمیم نمی‌باشند.

توصیه جدی محقق آن است که برای ارزیابی میزان تعمیم یافته‌ها با استفاده از دیگر روش‌های پژوهشی مناسب و به ویژه روش اقدام پژوهی گروهی و مشارکتی در مورد میزان تعمیم پذیری یافته‌ها بررسی بیشتری صورت پذیرد.

برای عملی ساختن اقدام پژوهی مشارکتی می‌توان در قالب طرحی ملی از طریق انجمن روان‌شناسی و دیگر بنیان این امر اقدام پژوهی‌های مشاوران متعدد که درگیر کار با گروه‌های مختلف سنی، جنسیتی و فرهنگی کودکان هستند در قالب طرح کلی اقدام پژوهی مشارکتی سازمان داد. بر اساس منابع مربوط به اقدام پژوهی سازمان دهی این امر بدین صورت است که ابتدا در سطح چند مرکز کلینیکی و مشاوره‌ای منطقه‌ای (مرتبط) طرح‌هایی به شیوه قصه‌درمانی توسط همکاران محترم حیطه روان‌شناسی بالینی مورد اقدام پژوهی قرار گرفته و سپس نتایج در جلسه‌های حضوری به بحث و بررسی گذاشته می‌شود. و در صورت لزوم بر روی برخی روش‌های قصه‌گویی دوباره اقدام پژوهی صورت پذیرفته و پس از اطمینان نسبت به موقعیت در نیل به هدف‌های چرخه اقدام پژوهی منطقه‌ای، روش‌های منتخب کاربرد قصه در مشاوره و روان‌درمانی، می‌تواند چرخه‌های اقدام پژوهی را در

سطح استان و سپس در سطح ملی طرح نماید.

همچنین در پایان بار دیگر به کلیه همکاران گرانقدری که در حیطه کودکان فعالیت می‌نمایند - به عنوان یکی از یافته‌های درک شده در اقدام پژوهشی - یادآور می‌گردم از آشنایی با ادبیات کودک و مطالعه کتب داستانی و مجله‌ها و نشریه‌ها این سنین، نظیر مجله‌های رشد نو آموز، رشد کودک، پوپک، کیهان بچه‌ها، سروش کودک و... فروگذار ننمایند، چرا که برای درک و لمس هر چه بهتر و بیشتر نگرانی‌ها، برداشت‌ها، محدودیت‌ها تجربه‌ها و آمال و آرزوهای کودکان و آشنایی با زبان و واژگان کاربردی آنها گنار از این مسیر ضروری است.

به عنوان حسن ختام، اشاره به بیان حکمت آمیز مولوی را خالی از لطف نمی‌دانم، در آنجا که در هنگام کار با کودک، هر فردی با هر موقعیتی به استفاده از زبان کودکان رهنمون می‌شود.

بهر طفل نو پدر تی تی کند
گر چه عقلش هندسه ی گیتی کند
کم نگردد فضل استاد از علو
گر الف چیزی ندارد گوید او
از پی تعلیم آن بسته دهن
از زبان خود برون باید شدن
در زبان او بیاید آمدن
تا بیاموزد ز تو او علم و فن
(دفتر سوم مثنوی معنوی مولوی)

- ۱- اقدام پژوهی (Action Research) روش پژوهشی است که به آن پژوهش عملی، پژوهش عمل نگر و پژوهش در عمل نیز گفته‌اند
4- delinquency	3- aggressiveness
7- Self-Concept	6- metaphorical
8- گردهمایی ماهانه مشاوران آموزش و پرورش استانی مشهد و ارائه کارگاه آموزشی با عنوان کاربرد قصه در مشاوره و روان‌درمانی توسط مؤلف، زمستان ۹۹	5- Action Research
9- Relation able establishment	10- Psychodrama
11- Rol playing	12 - Task
- ۱۳- تالیف در تعریف مفهومی ابزار می‌تواند مفهومی با دوک طبق و عمیق وضعیت، خواص و نگرانی‌های ابراز شده مراجع (است بدون از دست دادن هویت یا عبودیت خود (مشاوره) و نشان دادن این ادراک به مراجع (واژه نامه، کتاب مبانی مشاوره و راهنمایی، کیسون، مشهد، ترجمه دکتر باقر ثنائی، ۱۳۷۵).
- ۱۴ - Problem solving ۱۵- جهت کسب اطلاع بیشتر پیرامون روش پژوهش اقدام پژوهی به کتاب آفانه قاسم پویا در همین زمینه مراجعه شود.

- اریکسون، میلتون • قصه درمانی نقش قصه در تغییر زندگی و شخصیت، ترجمه مهدی قزاقچه دانی، نشر واحدی، چاپ اول، (۱۳۷۵)
- الف جی، پی، ایدی، الیزاک، بر سر پهای روان‌پزشکی در درمان بالینی، ترجمه حسین تقیبیان، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۷۰.
- قاسمی پویا، آقیال، راهنمایی عملی تحقیق در عمل، تهران انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت، (۱۳۷۹)
- کاپلان سارووک و گرب • روان‌پزشکی کودکان و نوجوانان DSM IV (۱۹۹۱) ترجمه دکتر دانش فاضل و علی کریمی، انتشارات رامگشا، چاپ اول (۱۳۷۵)
- گری گرافش، مارنات • راهنمایی سنجش روانی، ترجمه دکتر حسن پاشا شریفی، محمد رضا نیکخوا، تهران: انتشارات رشد، چاپ اول، جلد دوم، ۱۳۷۰
- کیسون، رابرت، ماریان مریشل، مبانی مشاوره و راهنمایی، ترجمه دکتر باقر ثنائی و همکاران • چاپ نهضت، چاپ اول ۱۳۷۲.
- مولوی، جلال الدین محمد بلخی، مثنوی معنوی، به تصحیح ریثوالدین نیکلسون، انتشارات بهراد، چاپ سوم (۱۳۷۱)

- 1) Becvar, Dorothy S, & Becvar, Raphael. J. (1993) "storytelling and Family Therapy" American Journal of Family therapy, V21, n.2, P 145-50.
- 2) Catanach, Ann. (2002): "The story so far", Jessica Kingsley pub.
- 3) Catanach. Ann. (1997): "Children's stories in play therapy". Jessica kingsley pub.
- 4) Kedar Nath Dawdyell (1997) : "the therapeutic use of stories". Landon & Newyork first published.
- 5) Kum kun, Bhandari: "Introducing story Inerapy" Journal of Life positive. (october. 1997).
- 6) Marilyn, Roberts. & B. A. Mityu. (2002): "using story Telling as Therapeutic tool with children", Margot Sanderland speechmark pub.
- 7) Montaro kovach, Renee. (2002): Bridling Communication with the story Technique". Westwing publishing. Com / hyperlexia.
- 8) Emswathal, Howard G. ED. (1998). Favorite Counseling and therapy Techniques: 51 therapists share their most Creative strategies.
- 9) www. Herz. ac. uk. (2002). Onlinesite.
- 7- Self-Concept
- 11- Rol playing
- 9- Relation able establishment
- 12 - Task
- 16- Psychodrama
- 14 - Problem solving

